До спеціалізованої вченої ради Д 26.062.21 державного некомерційного підприємства «Державний університет «Київський авіаційний інститут» Міністерства освіти і науки України

ВІДГУК

опонента – доктора юридичних наук, професора Батанова Олександра Васильовича на дисертацію Боярського Олександра Олександровича на тему «Людський вимір місцевого самоврядування: конституційно-правові аспекти формування та реалізації», поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

На основі вивчення дисертації, реферату і праць, що були опубліковані за темою дисертації, було встановлене наступне.

Актуальність теми дисертаційної роботи. Дисертаційне дослідження О. О. Боярського присвячене вельми актуальним як з точки зору муніципально-правової науки та теорії муніципалістики, так і практики муніципального будівництва в умовах муніципальної реформи та децентралізації державної влади в Україні науково-методологічним, конституційно-правовим і практичним проблемам формування та реалізації людського виміру місцевого самоврядування.

По-перше, феноменологія людського виміру права в цілому та проблематика прав людини, їх формування, розвитку та реалізації, якісне і гідне життя стають постійним предметом уваги законодавців, політиків, науковців, фахівців різних галузей і спрямувань. Світоглядний принцип, який актуалізує гуманістичні і антропологічні тенденції сучасного періоду, за яким людина є найвищою конституційною цінністю, здатною до необмеженого розвитку і самовдосконалення, реалізації всіх своїх сутнісних сил, здібностей та потенціалу, втілюється в новий тип світогляду – людиноцентризм. На принципах людиноцентризму відбуваються всі реформаторські зміни конституційно-правового розвитку України, у тому числі й у сфері децентралізації публічної влади.

Вх N Д26.062.21/75
від 03.12.2024 р.

По-друге, філософія людського виміру права та людиноцентризму є основою реформування не лише державної влади, а й місцевого самоврядування, яке є одним з визначальних рівнів забезпечення, охорони і захисту прав людини, оскільки повсякденна реалізація більшості з них, а також багатьох завдань підвищення якості життя населення здійснюється, в першу чергу, на муніципальному рівні – в конкретних територіальних громадах. Саме на цьому територіально-просторовому рівні функціонування соціуму, людина продукує так звані локальні інтереси, що зачіпають широке розмаїття її індивідуальних та колективних прав, знаходячи своє відображення та модифікацію у різних сферах життя територіальних громад у якості муніципальних прав людини.

По-третє, формування, розвиток та реалізація муніципальних прав людини значною мірою залежить від повсякденної роботи органів та посадових осіб місцевого самоврядування, забезпечення належних соціально-культурних, політичних, матеріальних, фінансових та інших умов розвитку територіальних громад. Тому між правами людини і діяльністю органів місцевого самоврядування існує нерозривний синергетичний зв'язок. При цьому обов'язок органів місцевого самоврядування щодо забезпечення прав людини визначає зміст та спрямованість їх діяльності, що передбачає не лише необхідність дотримання основних конституційних прав і свобод людини і громадянина, а й імперативність здійснення муніципальною владою функцій щодо реалізації прав людини у територіальних громадах.

По-четверте, реформа децентралізації ще більше підвищує роль органів місцевого самоврядування у реалізації прав людини, покладаючи на них конкретні зобов'язання застосовувати правозахисний підхід у рамках їх функцій та повноважень. Доволі рельєфно роль та значення місцевого самоврядування у процесах реалізації та захисту прав людини знайшли своє закріплення у Національній стратегії у сфері прав людини, затвердженій Указом Президента України від 24 березня 2021 року, прийняття якої зумовлено необхідністю вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвих механізмів їх реалізації та захисту, розв'язання

системних проблем у зазначеній сфері. Так, метою Стратегії проголошується забезпечення пріоритетності прав і свобод людини як визначального чинника у процесі формування та реалізації державної політики, здійснення повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Вказується, що результатом реалізації Стратегії має стати запровадження системного підходу до забезпечення прав і свобод людини, узгодженості дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, суб'єктів господарювання, створення в Україні ефективного механізму реалізації та захисту прав і свобод людини, усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі порушень, виявлених Європейським судом.

По-п'яте, про унікальну роль місцевого самоврядування у процесах реалізації та захисту прав людини свідчить формування та практичне здійснення системи вимірювання індексу реалізації прав людини на місцевому рівні, що є спільним проєктом Української Гельсінської спілки з прав людини та Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Цей проєкт, перші результати якого були презентовані ще у грудні 2016 року, побудований за міжнародними принципами «Human Rights Indicators» та є уніфікованим механізмом оцінки дієвості місцевої влади у сфері забезпечення прав та потреб громади. Мета цієї ініціативи – оцінити стан дотримання прав людини в межах компетенції органів місцевого самоврядування в низці регіонів та в адміністративних одиницях різного рівня. Своєрідний «паспорт» дотримання прав людини має стати підставою для подальших кроків і у сфері навчання державних службовців, і у сфері більш пильного контролю з боку місцевої громади за діяльністю місцевих органів управління.

По-шосте, на послідовне забезпечення прав людини у територіальних громадах, насамперед пов'язаних із безпекою, за умови послідовного додержання людиноцентричного підходу, була спрямована Концепція взаємодії органів прокуратури з громадами («Прокурор громади»). Ця Концепція спрямовується на довгострокове ініціативне партнерство між прокуратурою, органами правопорядку, громадами та громадськими організаціями, серед іншого

ветеранськими та волонтерськими, закладами освіти, бізнес-асоціаціями, покликане забезпечити ефективне вирішення проблем з безпекою в громадах (підвищення громадської безпеки), запобігання кримінальним правопорушенням і як наслідок поліпшення якості життя членів громад. Усі учасники такої співпраці поділяють мету зробити систему правосуддя більш людиноцентричною, динамічною та доступною, а також краще використовувати громаду як партнера для подолання злочинності.

По-сьоме, феноменологія людського виміру права та місцевого самоврядування має колосальне значення у доктринальному аспекті. З цієї позиції актуальність проблематики людського виміру місцевого самоврядування та муніципальних прав людини обумовлена потребою формування нової доктрини українського муніципального права та пошуку інноваційних методологічних рішень, що дозволяють зрозуміти роль і місце місцевого самоврядування в юридичному механізмі захисту прав людини, а також необхідністю формування уявлень про правозахисний потенціал та людиноорієнтовану спрямованість діяльності муніципальної влади, сучасний стан забезпечення, інституційної та процесуальної гарантованості захисту прав людини – члена територіальної громади, основні напрямки удосконалення муніципальної правозахисної діяльності тощо.

По-восьме, ці та інші питання набувають особливого значення в сучасних умовах, насамперед, тому, що більшість прав людини реалізується саме на локальному рівні, у межах відповідних територіальних громад. Неповноцінне використання на практиці колосального правозахисного потенціалу інститутів місцевого самоврядування безумовно позначається на ефективності застосування конституційного законодавства у сфері прав людини. У зв'язку з чим, аналіз актуальних проблем людського виміру місцевого самоврядування, теорії муніципальних прав людини та практики муніципальної правозахисної діяльності є перспективним напрямком сучасної муніципології та юридичної науки в цілому.

По-дев'яте, особливого наголосу заслуговує, те, що принцип людського виміру місцевого самоврядування має стати домінантою у формуванні сучасної

національної доктрини муніципального права. Утвердження цього принципу потребує не тільки рішучого подолання негативних наслідків тривалого ігнорування муніципально-правовою наукою проблематики муніципальних прав людини при визначенні сутності, предмета і методу муніципального права, його функцій та джерел, формуванні його системи, а й рецепції міжнародних стандартів місцевого самоврядування, сприйнятті зарубіжних муніципальних доктрин і практики демократичних відносин між муніципальною владою та жителями – членами територіальних громад. Тенденції динамічного розвитку муніципального права як самостійної галузі права у сучасному світі свідчать, що в основі її формування знаходяться об'єктивні матеріальні передумови, які пов'язані насамперед з наявністю самостійного для муніципального права предмета правового регулювання як особливої сфери суспільних відносин, які виникають на базі тієї системи самоорганізації людей, яка визнається та функціонує за місцем їх проживання. Насамперед йдеться про питання організації та функціонування муніципальної влади, її органів та посадових осіб.

Ці та інші науково-методологічні, конституційно-правові і практичні питання формування та реалізації людського виміру місцевого самоврядування знаходяться у фокусі проблематики, порушеної у дисертації О. О. Боярського.

Наукове дослідження О. О. Боярського значною мірою відкликається на злободенні питання муніципально-правової теорії та практики, заповнює прогалини у наукових дослідженнях проблем сучасного муніципального права та вносить вельми цінні пропозиції для практики муніципального будівництва. Адже позитивними рисами дослідження є не лише пошуковий характер проблем, які ставились і розглядалися, а і його принципова орієнтація на нагальні потреби розвитку вітчизняної муніципальної практики, удосконалення муніципального законодавства на міцній науковій основі у контексті децентралізації влади.

У зв'язку з цим можна зробити висновок про обґрунтованість та безумовну актуальність теми дослідження, обраної дисертантом.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими планами і темами. Дисертаційне дослідження О. О. Боярського виконано в межах бюджетної теми

«Конституціоналізм у державо- та правотворенні України: стан, проблеми та перспективи» (державний реєстраційний №0111U002227) Інституту законодавства Верховної Ради України. Дисертаційне дослідження також виконано в межах науково-дослідної теми «Міжнародні стандарти міжнародних організацій та їх імплементація державами-членами» (реєстраційний номер № 69-2021/150106) у межах планових наукових робіт факультету міжнародних відносин державного некомерційного підприємства «Державний університет «Київський авіаційний інститут».

Мета та завдання дисертаційної роботи. Метою дисертаційного дослідження О. О. Боярського є концептуальне обґрунтування конституційно-правових аспектів формування і реалізації людського виміру місцевого самоврядування в їх теоретичному та праксеологічному контекстах з визначенням факторів, що впливають на формування такого виміру в умовах формування демократичної правової державності, а також прояву глобалізації, з використанням надбань сучасного конституційного і муніципального права.

Недостатній ступінь розроблення теоретико-методологічних та муніципально-правових підходів щодо питання людського виміру місцевого самоврядування в Україні в умовах формування нової доктрини українського муніципального права та її реалізації в умовах децентралізації державної влади свідчить про об'єктивну необхідність подальшого дослідження зазначеної наукової проблеми. Ґрунтовне вивчення цієї матерії має не лише теоретико-пізнавальне, але і яскраво виражене прикладне значення, даючи змогу здійснювати пошук ідей та механізмів щодо вирішення питання удосконалення муніципального законодавства в Україні в умовах сучасних викликів.

Досягнення вказаної мети обумовлює постановку автором дисертації та послідовне вирішення ним цілого ряду теоретичних та прикладних завдань, а також напрацювання та перевірку робочих гіпотез, в тому числі шляхом:

- формулювання сучасних теоретико-доктринальних підходів до визначення ролі і значення людини та її індивідуального габітусу в розумінні становлення місцевого самоврядування;

- визначення онтологічних та нормативних підходів до визначення місцевого самоврядування як природного простору життєдіяльності людини та пріоритетної сфери її існування;

- дослідження та визначення ознак соціального та нормативно-правового вимірювання людини як біосоціальної істоти на рівні локального соціуму;

- визначення і розкриття особливостей системи соціально-рольових позицій людини у філософському стані повсякденності та його стратегічного впливу на процеси її формування як соціальної істоти;

- аналізу доктринальних підходів до вибору між індивідуальним та колективним існуванням людини в системі координат місцевого самоврядування;

- дослідження феноменології індивідуальної соціалізації і індивідуальної правової соціалізації та їх ролі у становленні і розвитку індивідуального габітусу людини в умовах місцевого самоврядування;

- аналізу розуміння і визначення нормативної системи координат людини в місцевому самоврядуванні;

- формулювання теоретико-доктринальних підходів до визначення ролі і значення колективного габітусу людини в процесі становлення і розвитку місцевого самоврядування;

- дослідження та визначення критеріальних ознак людинорозмірності місцевого самоврядування;

- аналізу ролі феноменології інтересу в становленні колективного габітусу людини в місцевому самоврядуванні;

- визначення ролі і значення територіальної громади у процесі інституціоналізації колективного габітусу людини;

- дослідження ролі і значення колективного габітусу людини та її муніципальних прав у виникненні та формуванні місцевого самоврядування;

- визначення і аналізу нормативних координат самопрезентації людини в територіальній громаді як форми визначення функціонально-діяльнісної основи її функціонування в місцевому самоврядуванні;

- дослідження і аналізу ролі і значення становлення феноменології муніципальної людини (Homo municipalis) та її ролі в формуванні місцевого самоврядування;

- визначення інституційної основи громадянського суспільства та її ролі і значення в формуванні колективного габітусу людини в місцевому самоврядуванні;

- формулювання теоретико-доктринальних підходів до визначення розуміння людини в контекстуалізації феноменології децентралізації публічної влади;

- дослідження теоретичних підходів до розуміння знаходження та функціонування людини та її диспозиції в територіальній громаді в контексті децентралізації;

- аналізу феноменології децентралізації повноважень публічної влади та її впливу на становлення, розвиток і вдосконалення місцевого самоврядування в розумінні модернізації індивідуального і колективного габітусу людини;

- аналізу компетенційних повноважень органів публічної самоврядної публічної влади та їх управлінського потенціалу у контексті відображення інтересів людини та її асоціацій в місцевому самоврядуванні;

- дослідження феноменології нормопроєктування та вдосконалення його ролі в процесі розширення участі людини в місцевому самоврядуванні;

- дослідження теоретико-доктринальних підходів до визначення актуальних проблем вдосконалення ролі людини в місцевому самоврядуванні в умовах муніципальної реформи;

- аналізу компетенційних повноважень органів публічної самоврядної публічної влади та впливу людини на їх формування;

- визначення і дослідження дискреційних повноважень органів місцевого самоврядування в сфері захисту прав людини та впливу людини на їх формування;

- аналізу форми демократичної участі людини у місцевому самоврядуванні та питань їх модернізації в умовах глобалізації тощо.

У рамках цих та інших поставлених у дослідженні амбітних теоретичних та складних концептуально-конституційних завдань, О. О. Боярський правильно формулює **об'єкт і предмет** свого наукового пошуку. Так, **об'єктом** дисертаційного дослідження автор визначає суспільні відносини, що виникають у процесі людського виміру місцевого самоврядування у контекстуалізації конституційно-правових аспектів його формування та реалізації. **Предметом** наукового пошуку визначається доктринальний і соціально-нормативний концепт людського виміру місцевого самоврядування, що формується, розвивається та формалізується в процесі становлення, розвитку і вдосконалення демократичної правової державності у контексті формування та реалізації його конституційно-правових аспектів.

Такий комплексний підхід надав О. О. Боярському можливість дійти системних висновків при визначенні результатів і обґрунтуванні низки нових положень, які мають важливе значення для юридичної науки і практики.

Методологія дослідження. Вдалим компонентом дисертаційної роботи О. О. Боярського слід вважати і запропоновану ним методологію дослідження концепту людського виміру місцевого самоврядування, що формується, розвивається та формалізується в процесі становлення, розвитку і вдосконалення демократичної правової державності. Обрана автором методологія є упорядкованою системою взаємоузгоджених світоглядних принципів і методів, що дозволили сформулювати та усебічно розкрити доктринальний і соціально-нормативний концепт людського виміру місцевого самоврядування, визначити сутність і зміст зв'язків між основними структурними елементами та доктринальними положеннями дисертації.

Використані в процесі проведення дослідження методи наукового пізнання надали автору можливість дійти системних висновків при визначенні результатів і обґрунтуванні низки нових положень, які мають важливе значення для муніципально-правової науки і практики сучасного муніципалізму. Позитивом є те, що у дисертаційному дослідженні обґрунтовується позиція методологічного плюралізму у юриспруденції. Так, діалектичний метод наукового пізнання

дозволив О. О. Боярському визначити спільне і особливе в визначенні онтологічних аспектів становлення і взаємодії людини та її індивідуального габітусу в розумінні становлення локальної демократії як первинного системно-комплексного концепту людського виміру місцевого самоврядування, а також у визначенні теоретико-доктринальних та практичних підходів до розуміння та усвідомлення ролі і значення колективного габітусу людини в процесі становлення і розвитку місцевого самоврядування. На основі загальнонаукових методів аналізу і синтезу дисертантом були виявлені характерні риси формування, розвитку і вдосконалення людського виміру місцевого самоврядування, особливості самопрезентації людини в територіальній громаді, а також становлення феноменології муніципальної людини (Homo municipalis) та її ролі та впливу на формування місцевого самоврядування і ролі і значення інституційної основи громадянського суспільства на формування колективного габітусу людини в місцевому самоврядуванні.

Для визначення опорних соціальних і нормативних імперативів дисертаційного дослідження, що містяться в актуальних питаннях забезпечення конституційним і муніципальним правом людського виміру місцевого самоврядування був застосований антропологічний підхід, який дозволив сформулювати положення про людинорозмірний і людиноцентристський вимір такого підходу.

На основі аксіологічного підходу в дисертації було обґрунтовано положення про гуманістично-ціннісні орієнтири людського виміру місцевого самоврядування та їх втілення в практичну площину в процесі муніципальної реформи в Україні з метою формування нових суспільних та нормативних пріоритетів в межах людської територіальної спільноти, що функціонує в державно-організованому соціумі.

Герменевтичний підхід використовувався при тлумаченні конституційних норм стосовно розуміння функціональних аспектів існування людини в межах територіальної громади, ролі і значення міжнародних правових стандартів прав людини в формуванні та стабілізації людського виміру місцевого самоврядування,

особливо в контексті формування і реалізації конституційно-правового і муніципально-правового статусів людини через застосування опорної феноменології муніципальних прав людини.

Формально-логічні методи (дедукція та індукція) дозволили сформулювати висновки щодо можливого використання в теорії муніципального права феноменології муніципальної людини, особливо в контексті об'єктивного зростання ролі і значення суто внутрішньодержавного інституту місцевого самоврядування, а також його участі в глобальних процесах світового соціального розвитку.

Юридично-догматичний метод застосовувався О. О. Боярським для визначення підходів для аналізу ролі і значення конституційних прав і свобод людини (особистості) і громадянина, а також нормативного концепту муніципальних прав людини як об'єкта конституційного і муніципального регулювання та формулювання авторських дефініцій понять «людський вимір місцевого самоврядування», «людинорозмірність місцевого самоврядування», «муніципальні права людини (особистості, члена територіальної громади)».

Функціональний метод сприяв вивченню діяльності органів публічної влади стосовно участі в муніципальному реформуванні в контексті реалізації окремих теоретико-праксеологічних настанов щодо людського виміру місцевого самоврядування, що ще знаходиться в стадії свого розуміння, осмислення, формування, формалізації і легалізації.

Структура дослідження. Про системність представленого дослідження свідчить структура дисертації, яка складається з чотирьох розділів, логічно об'єднаних у двадцять підрозділів, висновків до підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг роботи становить 546 сторінок, з них основного тексту 477 сторінок. Список використаних джерел і літератури налічує 275 найменувань і займає 28 сторінок. Структура роботи характеризується цілісністю й логічною послідовністю, є такою, що відображає загальне бачення досліджуваної автором проблеми.

Вищезазначене свідчить про логічну послідовність дисертаційного дослідження О. О. Боярського, використання в процесі дослідницької роботи принципу викладу матеріалу від загального до конкретного.

Усі розділи, підрозділи та інші структурні частини роботи підпорядковані одній, чітко визначеній меті, яка деталізується конкретними завданнями, які поставив перед собою дисертант.

Структура роботи відповідає цілям і завданням дослідження, дозволяє розкрити авторську теорію людського виміру місцевого самоврядування, що формується, розвивається та формалізується в процесі становлення, розвитку і вдосконалення демократичної правової державності у контексті формування та реалізації його конституційно-правових аспектів.

Оцінка обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих автором. Результатам дисертаційного дослідження О. О. Боярського притаманний належний рівень наукової новизни, при цьому положення з різним ступенем наукової новизни містяться в усіх чотирьох розділах дисертації.

Дисертант в цілому досягнув мети, яку він поставив перед собою, приступаючи до розробки даної теми. Окрім ґрунтовного теоретичного аналізу, автор дисертації вносить конкретні практичні рекомендацій щодо реформування існуючої моделі місцевого самоврядування в умовах децентралізації державної влади України, зокрема формулює авторську теорію людського виміру місцевого самоврядування. Висновки і рекомендації, що робляться в дисертації, а також положення, що виносяться на захист аргументовані і переконливі, їх достовірність і новизна, а також повнота їх викладення в опублікованих наукових працях не викликає сумніву.

Отримані під час написання дисертаційної роботи висновки є обґрунтованими, сформульовані положення базуються на значному емпіричному матеріалі. Опрацьована значна кількість наукових праць з обраної теми, а також достатній для розкриття предмету наукового пошуку масив нормативно-правових

джерел, що забезпечило високий науковий рівень даного дисертаційного дослідження.

Практичне значення одержаних результатів визначається їх спрямованістю на розв'язання актуальних проблем втілення теорії муніципального права у вітчизняну політико-правову практику децентралізації державної влади та функціонування місцевого самоврядування.

Наукова новизна дослідження. Дисертаційне дослідження О. О. Боярського дало можливість виокремити ряд висновків, положень, пропозицій та рекомендацій, а саме:

1. концептуальні положення про те, що «сучасна історія людської цивілізації є історією спільної людської діяльності, що здійснюється людьми на локальному рівні соціуму в рамках місцевої соціальної спільноти – територіальної громади», … проблематика «первинності» правосуб'єктності якої базується, по-перше, «на глибинних онтологічних та аксіологічних засадах місцевого самоврядування як локального соціального управління», по-друге, «на засадах публічної влади, органи якої на різних рівнях здійснюють представництво народу як верховного суверена влади (публічна державна влада) та представництво територіальної громади на рівні місцевого самоврядування (публічна самоврядна (муніципальна) влада)» та, по-третє, «на організації та побудові на основі місцевого самоврядування життєвого простору, в якому люди-члени відповідної територіальної громади реалізують свій життєвий цикл, продукуючи та здійснюючи свої життєві устремління та інтереси, формуючи та використовуючи свої права» (стор. 61–62 дисертації);

2. системне обґрунтування положення про основоположну роль у процесах «формування і прояву людини» територіальної громади, в рамках якої «усвідомлюються та сприймаються відповідні морально-етичні та соціонормативні настанови поведінки, що детермінують відповідні дії людини з реалізації своїх прав і свобод, виконання своїх обов'язків». Саме така «локальна спільнота як осередок соціуму сприяє соціалізації людини, трансформуючи її внутрішній світ, її габітус, її соціальні поведінкові настанови (атитюди), що

спираються на такий індивідуальний, груповий, колективний габітуси, насамкінець, її правовий статус в бік від біологічних інстинктів Homo sapiens до цивілізаційних соціальних відносин та формування соціалізованої людини (особистості, громадянина)» (стор. 82 дисертації);

3. висновок про те, що «важливішою особливістю існування і функціонування людини на локальному рівні соціуму в межах територіальної громади в рамках місцевого самоврядування в процесі здійснення нею свого життєвого циклу виступає стан повсякденності» (стор. 83 дисертації), в якому «фактично існує, функціонує, розвивається і вдосконалюється місцеве самоврядування як соціально-правовий інститут», який «може розглядатися на доктринальному рівні у застосуванні до наведеного інституту у декількох визначеннях і розумінях: як соціальний феномен; як сукупність соціальних практик; як система комунікативної взаємодії в просторі інтерсуб'єктивності» (стор. 105 дисертації);

4. обґрунтування положення про те, що «в основі проблематики існування і функціонування людини в умовах місцевого самоврядування в межах територіальної громади, що завжди представляла собою вельми складний та суперечливий фактор соціального буття людини лежать відповідні екзистенційні настанови її індивідуального існування в локальній територіальній спільноті», а також наведення пов'язаних із цим ознак (стор. 129–130 дисертації);

5. здійснення системного аналізу феноменологій загальної соціалізації та правової соціалізації у контекстуалізації і формуванні габітусу людини, що дало автору змогу побудувати процесуальний ланцюжок, який наглядно відображає зв'язок наведених феноменологій з умовами їх формування та реалізації, та може бути відображений так: «людина» – «територіальна громада» – «місцеве самоврядування» – «стан повсякденності» – «загальна індивідуальна (групова, колективна) соціалізація» – «правова соціалізація» – «габітус людини» (стор. 158 дисертації);

6. обґрунтування феномену «муніципальної людини», який можна охарактеризувати не просто як пасивного статиста (спостерігача) локального

соціуму, а фізичну особу, що не враховуючи її правовий стан, свідомо та ініціативно здійснює свій життєвий цикл в умовах повсякденності в рамках територіальної спільноти людей, об'єднаних загальними історичними і сучасними екзистенційними інтересами, цінностями і потребами, що можуть бути реалізованими тільки в умовах місцевого самоврядування, завдяки спільній синергетичній діяльності людини, територіальної громади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів та органів місцевого самоврядування, які входять до його системи, що здійснюється на принципах самоорганізації, самодіяльності, самокерованості та самоврядування, з метою створення належних умов для супроводження і забезпечення існування та функціонування людського осередку, що має телеологічну домінанту щодо продовження існування та подальшого розвитку людської цивілізації (стор. 183–184 дисертації);

7. висновок про людинорозмірність місцевого самоврядування, яка детермінована тим, що саме воно виступає реальною сферою прояву і реалізації прав людини в їх загальному, конституційно-правовому та муніципально-правовому розумінні та значенні (стор. 194 дисертації);

8. висновок про те, що «інститут місцевого самоврядування як конституційно-правовий інститут, рівень публічної влади та інститут самоорганізації населення відіграє особливу статусну роль і набуває особливу функціонально–аксіологічну значимість, завдяки своєї полісемічності особливо в контекстуалізації феноменології демократичної правової державності», що дозволило дисертанту виокремити «особливу роль місцевого самоврядування відносно: системи інтересів; публічно-владних інститутів; розвитку локального соціуму; нормативно-правового розвитку соціуму і людини; розвитку інтеграційного потенціалу територіальної громади» (стор. 209–210 дисертації);

9. обґрунтування феноменології територіальної громади та її важливої конституюючої та інституційної ролі у становленні та розвитку не тільки місцевого самоврядування, а всієї системи публічної влади в державі, впливаючи на процеси становлення, розвитку і вдосконалення демократичної правової державності, а також в становленні та вдосконалені колективного габітусу

людини, бо саме вона виступає тим «соціально-нормативним простором в якому здійснюється життєвий цикл людини, відповідно до її інтенцій, потреб, настанов, інтересів, атитюдів екзистенційного характеру, що реалізуються через відповідні типові форми життєдіяльності людини, що ведуть до набуття нею та її асоціаціями соціального досвіду через створення відповідної локальної структури поведінкових настанов, дій, ідей, концептів тощо – що і лежить в основі такого габітусу» (стор. 307–316 дисертації);

10. формулювання концепту щодо ролі людини в контекстуалізації феноменології децентралізації публічної влади, зокрема, через визначення її диспозиції в територіальній громаді в контексті децентралізації (стор. 317–330 дисертації) та розкриття феноменології децентралізації повноважень публічної влади та її впливу на становлення, розвиток і вдосконалення місцевого самоврядування в розумінні модернізації індивідуального і колективного габітусу людини (стор. 331–346 дисертації);

11. аналіз актуальних проблем вдосконалення ролі людини в місцевому самоврядуванні в умовах муніципальної реформи, по-перше, через дослідження компетенційних повноважень органів публічної самоврядної публічної влади та вплив людини на їх формування (стор. 414–430 дисертації), по-друге, дискреційних повноважень органів місцевого самоврядування в сфері захисту прав людини та вплив людини на їх формування (стор. 431–446 дисертації) та, по-третє, через визначення форм демократичної участі людини у місцевому самоврядуванні та відповіді на питання їх модернізації в умовах глобалізації (стор. 447–482 дисертації) тощо.

Наведеними положеннями не вичерпується наукова новизна та оригінальність авторських підходів. У роботі є й інші доволі оригінальні висновки та пропозиції, які в сукупності утворюють авторську теорію людського виміру місцевого самоврядування, що формується, розвивається та формалізується в процесі становлення, розвитку і вдосконалення демократичної правової державності у контексті формування та реалізації його конституційно-правових аспектів.

Оцінка ідентичності змісту реферату та основних положень дисертації. Реферат дисертації О. О. Боярського адекватно відтворює основні положення та висновки дисертації. Їх зміст і положення, що є предметом захисту ідентичні. І. дисертація, і її реферат виконані з дотриманням встановлених вимог. Наукові положення, висновки і рекомендації щодо можливостей практичного використання отриманих результатів, які представлені дисертантом у рефераті, належним чином розкриті, деталізовані та обґрунтовані у самій роботі. Тобто є всі підстави стверджувати, що О. О. Боярський виконав всі вимоги щодо кількості та обсягу публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності. Вивчення матеріалів дисертації та наукових публікацій дисертанта дозволили дійти висновку щодо відсутності порушень академічної доброчесності, зокрема академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації результатів дослідження. Використання ідей, наукових результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Зауваження до окремих положень дисертаційної роботи. Поряд з позитивною оцінкою результатів дослідження, підтвердженням її наукового та практичного значення, вважаємо, що у дисертації О. О. Боярського є певні недоліки, окремі положення і проблеми, котрі можуть стати підґрунтям для дискусії:

1. Обґрунтовуючи авторську концепцію положення людини в місцевому самоврядуванні, що становить «комплексне явище, засноване на національній і міжнародній системах визнання, охорони і захисту прав і свобод людини, реалізується на європейському та універсальному рівнях за допомогою договірного та інституційного механізмів» (стор. 41 дисертації) та, на основі цього, досліджуючи питання визначення системи координат «людина – місцеве самоврядування», у контексті «вибору між індивідуальним її існуванням та колективним функціонуванням в рамках громади в умовах демократичної правової державності, що відповідають сучасним тенденціям розвитку

муніципального права» (стор. 107 дисертації), автор дисертації, на жаль, доволі фрагментарно аналізує відповідні проблеми з позиції людського виміру права в цілому та, зокрема, людського виміру муніципального права.

Адже, враховуючи унікальне значення місцевого самоврядування у демократичних процесах, які розпочалися в конституційні історії Україні із здобуттям незалежності, багато у чому виникнення, розвиток та подальші перспективи муніципального права як галузі права мають насамперед людський вимір. Тобто, якщо у процесі функціонування та реалізації муніципального права втрачається людиноцентристська сутність місцевого самоврядування, якщо продовжує діяти принцип «панування» будь-якої (в тому числі й муніципальної) влади над людиною – замість «служіння» її інтересам, сам по собі процес формування муніципального права є безперспективним та позбавленим сенсу.

2. Системно аналізуючи у процесі обґрунтування авторської концепції положення людини в місцевому самоврядуванні положення Конституції та акти законодавства України, а також профільні міжнародні муніципальні стандарти (стор. 41, 47 та ін. стор. дисертації), автор фактично уникає у контексті дослідження проблематики прийняття та реалізації статутів територіальних громад. Сучасні підходи до розуміння правової природи статутів територіальних громад свідчать, що це установчий нормативно-правовий акт локальної саморегуляції муніципальної влади, який приймається в особливому порядку з метою врахування історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей здійснення місцевого самоврядування на території, на яку розповсюджується юрисдикція відповідної територіальної громади, встановлює загальнообов'язкові положення для жителів – членів територіальної громади (муніципальні права та обов'язки людини), а також органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Поряд з іншими ознаками, які характеризують статут територіальної громади, його доцільно визначити як нормативний акт, що містить в юридичній формі характеристику закономірностей розвитку територіальної громади та регулює найважливіші відносини, що виникають у її повсякденній муніципальній

життєдіяльності, безпосередньо виражає волю та інтереси жителів – членів територіальної громади та фіксує їх основні муніципальні права. По суті – це вітальні параметри статутної нормотворчості у місцевому самоврядуванні, тобто його людиновимірні кваліфікації.

Також статут територіальної громади виступає свого роду гарантією континуїтету муніципальної влади. Сутність даної функції зводиться до гарантування існування муніципально-правових явищ та процесів, які закріплюються статутом територіальної громади, тим самим утворюючи позитивні умови для їх виникнення та подальшого існування. Таким чином, статут територіальної громади гарантує існування та нормальне функціонування муніципально-владних інститутів, а також створення умов реальності здійснення муніципальних прав людини. Отже, наявність статуту територіальної громади, а саме виконання ним гарантуючої функції, є основою для соціального гомеостазису територіальної громади, який, з одного боку, є невід'ємною характеристикою організації та діяльності місцевого самоврядування на певній території та, з іншого боку, властивістю сучасного муніципального права, яке, у свою чергу, виконує специфічну гомеостазисну роль у процесах формування соціально-правової державності та громадянського суспільства.

Отже, поряд та одночасно із конституційним, законодавчим та міжнародно-правовим забезпеченням організації та функціонування місцевого самоврядування, саме через статути територіальних громад та муніципальну статутну нормотворчість значною мірою формується та реалізується феноменологія людського виміру муніципального права та місцевого самоврядування.

3. Позитивно оцінюючи антропологічний підхід автора, який був застосований ним з метою «визначення опорних соціальних і нормативних імперативів дисертаційного дослідження, що містяться в актуальних питаннях забезпечення конституційним і муніципальним правом держави людського виміру місцевого самоврядування» та дозволив йому «сформулювати положення про людинорозмірний і людиноцентристський вимір такого підходу» (стор. 40

дисертації), зазначимо, що у дисертації фрагментарно розглядається проблематика антропологізації права в цілому та тенденцій антропологізації муніципального права, зокрема. Відповідна проблематика викликає великий інтерес не лише з точки зору загальних тенденцій розвитку муніципального права (інтернаціоналізація, цифровізація, енвайроменталізація, економізація, ювеналізація тощо), а й в аспекті формування нової доктрини українського муніципального права.

Тенденція антропологізації муніципального права розкривається у цілій системі детермінант та телеологічних орієнтирів визнання місцевого самоврядування, існування та розвитку муніципалізму, які мають життєутворююче значення, гарантування місцевого самоврядування тощо. Саме місцеве самоврядування оптимально фіксує у собі як елементарні проблеми людської життєдіяльності, так і політичні, економічні, духовно-моральні цінності та соціальні досягнення людства у будь-якій галузі суспільного розвитку. В силу цього, відносно невеликі територіальні розміри територіальних громад, локальність діяльності їх органів, здебільшого безпосередній характер взаємовідносин жителів між собою та з органами місцевого самоврядування, природний характер проблем життєдіяльності – усе це в цілому обумовлює особливу муніципальну соціальність. Адже народження людини, її здоров'я, дорослішання, навчання, працевлаштування, шлюб та сім'я, старіння, смерть – у рамках цих життєвих циклів в основному замикається життєдіяльність місцевого співтовариства (фактично про це йдеться на стор. 117–122 дисертації). Саме в межах територіальних громад людина реалізує переважну більшість своїх прав, що об'єктивно підтверджує наявність у неї спеціального муніципально-правового статусу. Результатом перманентного формування кадастру муніципальних прав людини, локальної системи їх захисту власне і стає т. з. «муніципальна людина», концептуальне обґрунтування феноменології якої є важливим елементом наукової новизни представленого О. О. Боярським дослідження (стор. 281 стор.).

Дані зауваження мають дискусійний і рекомендаційний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку докторської дисертації О. О. Боярського.

Відповідність дисертаційної роботи встановленим вимогам. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, всі сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на базі особистих досліджень автора.

Підсумки роботи загалом, одержані узагальнення та висновки були оприлюднені дисертантом на низці міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, вичерпний та оформлений у встановленому порядку перелік яких наведений у дисертації та її рефераті.

Опубліковані О. О. Боярським наукові праці (всього 30 наукових праць, зокрема: одна одноосібна монографія, 13 статей у наукових фахових виданнях України з галузі науки, з якої підготовлено дисертацію, 9 статей у зарубіжних наукових виданнях, 4 з яких у виданнях, що проіндексовані в базі даних Web of Science Core Collection. Крім того, серед публікацій, які додатково відображають наукові результати дисертації – 3 статті та 4 тези доповідей у матеріалах науково-практичних конференцій різного рівня) гармонійно репрезентують зміст наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у даному дисертаційному дослідженні, а відтинок часу за який вони були опубліковані засвідчує його тягліcть і системність.

За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертантом наукових працях, а також за оформленням дисертація відповідає вимогам, що висуваються до докторських дисертацій і встановлені у Порядку присудження та позбавлення наукового ступеню доктора наук, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1197.

Реферат дисертації О. О. Боярського адекватно відтворює основні положення, зміст та висновки самої дисертації на тему «Людський вимір місцевого самоврядування: конституційно-правові аспекти формування та реалізації». Положення, що є предметом захисту ідентичні. І дисертація, і її реферат виконані з дотриманням встановлених вимог.

Загальний висновок щодо відповідності роботи встановленим вимогам МОН України. На підставі вище викладеного вважаю, що дисертація на тему «Людський вимір місцевого самоврядування: конституційно-правові аспекти формування та реалізації» є завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові теоретично обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують важливу наукову проблему у формі авторської теорії людського виміру місцевого самоврядування, що формується, розвивається та формалізується в процесі становлення, розвитку і вдосконалення демократичної правової державності у контексті формування та реалізації його конституційно-правових аспектів. Дисертація та її реферат відповідають вимогам, що висуваються до докторських дисертацій і встановлені у п.п. 7,8,9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеню доктора наук, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1197, їх зміст відповідає паспорту спеціальності 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право, а автор дисертації – Боярський Олександр Олександрович, за результатами і на підставі публічного захисту в установленому порядку, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

Опонент:
Доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
провідний науковий співробітник
відділу конституційного права та
місцевого самоврядування
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України **О. В. Батанов**

Підпис Батанова О.В.
ПОСВІДЧУЮ
Вчений секретар Інституту
держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України
03 грудня 2024